

доц. др **Предраг Драгутиновић**
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за Свето Писмо Новог Завета

Значај критике текста за српске преводе Новог завета

Део ирећи: Перспективе за будући рад

“Егзегети ... никада не би требало да сагледавају текст Новог Завета као статичан и инертан, пошто је он био и остаје живи текст који пак открива живу Цркву која га преноси”.¹

„Ако оставимо по страни трагање за оригиналном формом текста, најстарија установљена форма је и даље од великог значаја. Али не постоји очигледан теолошки разлог зашто би тој форми текста требало дати већи ауторитет од неке касније“.²

Приложени рад* представља кратак осврт на до сада излагану тематику везану за критику текста и нуди извесна прецизирања у односу на досадашња излагања. Прва два излагања имала су за циљ да укажу на теоријске поставке критике текста и на рецепцију ове дисциплине у српској новозаветној библистици 20. века. Овај осврт неће, међутим, бити пуко понављање свега до сада изложеног, већ тежи да понуди визију будућих перспектива за рад на критици текста у српској црквеној и богословској јавности. Од позиционирања српске црквено-академске јавности према темама критике текста и изналагања прикључака на савремена дешавања на том пољу зависиће ће у великој мери судбина будућих превода Новог завета на српски језик.

Време процвата научне дисциплине критике текста

У 20. веку и у првој деценији 21. века на пољу критике текста Новог завета урађено је више него у свим претходним вековима. Иако је свест о потреби критике текста Новог завета постојала од најранијих времена у Цркви и иако је од антике до 19. века дошло до значајних теоријских увида и практичних резултата на овом пољу, последњи век и наше доба представљају време процвата научне дисциплине критике текста. Са извесном опрезношћу се може рећи да је 20. век био век сумирања и вредновања свега што је до тада урађено на овом пољу, као и период от-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историја и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ E. J. Epp, “Textual Criticism in the Exegesis of the New Testament, with an Excursus on Canon”, у: S. E. Porter (прир.), *A Handbook to the Exegesis of the New Testament*, Brill, Boston – Leiden 2002, 48.

² D. Parker, “Textual Criticism and Theology”, *Expository Times* 118.12 (2007) 586.

крића хиљаде нових рукописа, док крај 20. и почетак 21. века представљају време теоријског преосмишљавања критике текста, време рефлексије њених фундаменталних поставки и циљева. Главне карактеристике савремене критике текста су дакле следеће:

1) Открића нових рукописа у 20. веку. Број рукописа се данас приближава бројки од 6000.

2) Нова теоријска утемељења методологије и циљева критике текста. Ово је општа судбина историјског критицизма у постмодерном добу. Међутим, за разлику од неких корака у оквиру историјско критичке методе који су у прошлости били у зениту (литерарна критика, историја редакције), а данас обитавају у периоду стагнације, критика текста се, захваљујући новим рукописима који се непрестано проналазе, с једне, и својој *фундаменталности* за све остале дисциплине новозаветне науке с друге стране, динамично развија у више праваца и све више привлачи пажњу шире црквено-академске јавности.

3) Дигитализација. Напредак технологије омогућио је не само да се прочитају рукописи који су сматрани неповратно оштећенима, већ се отворила могућност да огроман део посла буде рађен компјутерски уз помоћ библијских софтвера.³

Критика текста је одувек била не само технолошка (практична), већ и теолошка (теоријска) дисциплина. Она је то данас можда више него што је икада раније била. Критичка теорија, нови епистемолошки увиди, постмодерна сагледавања историографије, нове теорије текста и текстуалности итд. донели су са собом нова питања која се активно обрађују у оквиру библијске текстуалне критике.

Који шексти?

Критика текста полази од чињенице неповратне изгубљености оригиналних или изворних текстова. Она дакле трага за једним виртуелним текстом. Велика дебата у оквиру научне дисциплине критике текста води се управо у погледу њеног циља. Који текст она жели да установи? Ранија текстуално-критичка истраживања имала су идеју да ће консеквентно примењиваном методологијом доћи до или до изворног текста или пак до текста који је најближи изворнику. Идејни приступ је дакле да критика текста треба да уз помоћ научне методе „реконструира“ првобитни текст. Д. К. Паркер је савремени научник и истраживач историје текста који је новозаветни текст назвао „живи текст“.⁴ Он прави разлику између „ауторског“ текста (“authorial text”) и иницијалног текста (“initial text”). Задатак критике текста није да *реконструира* „ауторски“ или „првобитни“ или „изворни“ текст, већ да *конструира* иницијални текст (нем. Ausgangstext) од кога може да се прати рукописна традиција. По Паркеру конкретно текст Еванђеља треба сагледавати као један continuum који се развија у различитим правцима, што се може пратити на рукописима, а не ако једну сингуларну и специфичну тачку у времену коју треба

³ Велики број библијских софтвера развио је Центар за новозаветне текстуалне студије CNTTS (Center for New Testament Textual Studies). У пројекту је један дигитална база података која ће садржати комплетан apparatus criticus.

⁴ Види његову књигу D. C. Parker, *The living Text of the Gospels*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

„открити“ проучавањем рукописа. Циљ је дакле да се проучавањем рукописа установи иницијални или „полазни“ текст, текст од кога даља читања у рукописима генеалогски воде порекло. Наравно, постоје „преиницијална“ читања – читања која претходе иницијалном или полазном тексту – али истраживања се овде могу кретати само у фази спекулације, док „генеалогско читање“ рукописа може да одведе до конкретног иницијалног или полазног текста.⁵ Паркеров концепт озбиљно зарачунава активно учешће преписивача у процесу преписивања и то не само као копишта, већ и тумача преписиваног текста, о чему је већ било речи нашем претходном излагању.⁶ Паркер објашњава богатство варијанти читања у рукописима ставом који су преписивачи заузимали према тексту. Он је за њих био „живи текст“ који је могао бити ширен, сужаван, преформулисан, у циљу да до изражаја дође његов прави смисао, тј. онај смисао који су они сматрали правим. Преписивачи су тако на неки начин били теолози, мада је спорно где и када се заиста ради о теолошком захвату (уп. нпр. Рим 5,1 где постоје две варијанте читања глагола *ἔχομεν*, наиме са омикроном и омегом. Питање је да се ради о томе да је преписивач погрешно чуо то слово или га је намерно изменио уносећи забуну у суштинско теолошко питање имамо ли заиста мир са Богом или је тај мир тек могућност: „оправдани вером имамо [или *можемо имати*] мир с Богом“).

У сваком случају нова поставка циља захтева нову методологију. Тако се развио један посебан метод. Њега пре можемо назвати мета-метод због своје интегралне оријентације. Он се назива *На кохеренцији заснован генеалогски метод* (Coherence-Based Genealogical Method, скраћено CBGM). Овај мета-метод – *метод* је пошто није идентичан са локалним генеалогским методом који зарачунава генеалогску сродност локално груписаних рукописа – не класификује материјал по типовима, породицама и групама, већ врши потпуно упоређивање примарних сведочанстава. Он не формира локалне стеме, као што се то радило раније, већ тежи глобалној стеми која указује на генеалогску сродност међу рукописима. Његов коначни циљ је идентификација генеалогских структура међу рукописима.⁷ CBGM методологија се употребљава у припреми издања *Novum Testamentum: Editio Critica Maior* (ECM).

⁵ Исти, “Is Living Text Compatible with Initial Text? Editing the Gospel of John”, у: K. Wachtel – M. W. Holmes (прир.), *The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research*, SBL, Atlanta 2011, 13-21. Паркер сматра да није могуће открити “a single original text” (21). Ова његова поставка не ужива консензус међу истраживачима историје текста Новог завета. Велики број истраживача и даље сматра да је задатак критике текста да уз помоћ расположиве научне методологије „реконструише“, а не „конструише“ библијски текст. У том смислу прилог H. Strutwolf, “Original Text and Textual History”, *Textual History*, 23–41: “As long as we have no evidence that suggest a radical break in the textual transmission between the author’s text and the initial text of our tradition, the best hypothesis concerning the original text still remains the reconstructed archetype to which our manuscript tradition and the evidence of early translations and the citations point”. По Паркеровом пак мишљењу критика текста не може да дође до првобитног или изворног библијског текста. Највише што она може је да (ре)конструише најраније форме текста настале 200 – 300 године после Христа. Циљ критике текста је, према томе, да реконструише развој текста и однос између различитих текстова, тј. рукописа.

⁶ П. Драгутиновић, „Значај критике текста за српске преводе Новог завета. Део други: Рецепција у српској преводилачкој теорији и пракси“, у: Б. Шијаковић (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку. Исцртавачки проблеми и резултати* 12, Београд 2012, 32-33.

⁷ Уп. један целовит, мада не лако разумљив опис функционисања CBGM метода код G. Mink, “Contamination, Coherence, and Coincidence in Textual Transmission: The Coherence-Based Genealogical Method (CBGM) as a Complement and Corrective to Existing Approaches”, in: *Textual History*, 141–216.

Проблем СВГМ метода је његова комплексност. Више пута је указивано да овај метод може да разуме само мали број стручњака.⁸ У сваком случају постоји велика потреба да се млађи истраживачи упознају са овом методологијом. Чини се да је СВГМ методологија будући стожер критике текста. Она је већ у знатној мери утицала текст ЕСМ издања, али и на 28. Нестле-Аланд издање.

Херменевтичка оријентација у погледу српских превода

Велики рад на критичком тексту Новога завета, подржан најновијим технологијама, даје увек нове резултате. Кључна недоумица код православних, али не само, истраживача везана је за чињеницу да савремена критика текста, без обзира што унапређује методологију и теоријски преосмишљава свој рад, увек изнова продукује један „вештачки текст“ Новога завета. О томе је такође већ било речи, тако да ћемо се на овоме месту задовољити са неколико мисли на ову тему.⁹ Под „вештачким текстом“ подразумевамо текст Новога завета који као такав никада није био у употреби у Цркви. Православно виђење Новога завета је да је он збирка књига Цркве, изнедрена у Цркви и за Цркву. На крају, сав труд око сакупљања новозаветних књига, њиховог сабирања у канон и вековне бриге за умножавање је неоспорно један акт Цркве. Овде је потпуно на месту Паркеров увид: „Ми не поседујемо текст који је Црква примила, већ текст који је продукован унутар Цркве“.¹⁰ То значи да Нови завет није нешто што је насрам или преко пута Цркве, нешто према чему би се она могла односити као објекту на коме се врши радња, у овом случају радња на критици текста. *Своја је идеал православних истраживача да се приреди једно критички обрађено издање у Цркви у којој се употребљавано шекста*, дакле текста који је предањски освештала заједница која је из њега црпела своју веру, наду и утеху. Свест о историјском континуитету, у сваком погледу, па и у погледу текста Библије, израженија је наравно код православних, него код нпр. протестаната, који су дали највећи допринос на пољу критике текста, али који у својој историји бележе дисконтинуитет и који су прешли један другачији развој духа и идеја у модерном добу од православних народа. Стога је једно теоријски неосмишљено, аутоматско прикључивање православних истраживача на токове на пољу критике текста проблематично, а било би вероватно и неефикасно. Могу ли православни нпр., без резерве преузети текст Нестле-Аланд 28 за предлог са кога ће се вршити будући преводи? С обзиром да се актуелни Нестле-Аланд сматра научно, у погледу вредновања рукописне традиције, најпоузданијим критичким текстом Новога завета, одговор би могао да гласи да. Међутим, да ли је пут установљења интегралног текста Новога завета за православне Цркве идентичан са путем којим се иде на Западу? У претходном излагању већ је наговештено да у том правцу има помака у Грчкој православној Цркви. Проф. Јоанис Каравидопулос, етаблирани стручњак на пољу критике текста, предложио је да се приреди један *критички обрађени визан-*

⁸ Целовит увод у метод доступан је на http://www.unimuenster.de/INTF/cbqm_presentation/download.html

⁹ П. Драгутиновић, „Значај критике текста за српске преводе Новога завета. Део први: Теоријска поставка и пракси“, у: Б. Шијаковић (прир.), *Српска шекста у двадесетом веку. Истраживачки проблеми и резултати II*, Београд 2012, 34-36.

¹⁰ Parker, „Textual Criticism“, 587: “We do not have a text received by the church, but one produced within the church”.

ишијски ишекси који би био основа за све будуће преводе. Овај пројекат је свакако амбициозан имајући у виду све потешкоће које су на виду, као обучавање кадрова, финансијску структуру и слично.¹¹ С друге стране, поставља се питање да ли би *криићка обрада*, односно критичке интервенције у византијски текст Цариградске цркве, укинуле принцип предатог, предањем освештаног текста, тако што би се на крају опет добио један „вештачки текст“ или можда мање „вештачки текст“. Све су то теме које захтевају озбиљна теолошка размишљања у која би српска библистика Новог завета требала у скорој будућности да се укључи.

Криићка ишексиа и иреводи у конишексиу српске библистиике Новоја завейиа

Већ је констатовано да је српска библистика Новог завета на пољу критике текста остала у веома скромним оквирима. Историјске околности и стање православне библистике уопште, фактори су који су допринели оваквој ситуацији. С друге стране, Срби, за један мали народ условљен многим неповољним историјским околностима које су се одражавале на све сегменте живота Цркве, располажу извесним бројем превода Новог завета. Ти преводи се понекад значајно разликују. Искуство у раду на библијским текстовима Новог завета у настави јасно показује да разлике између превода постоје и да оне, уколико се адекватно не објасне, могу изазивати извесне забуне и недоумице. Овде треба правити разлику између оних одступања између превода који су последица стилских и семантичких одлука појединачних преводаца (нпр. чињеница да се у Мт 22,4: „ево, спремио сам ручак свој“ [Емилијан Чарнић] или „ево сам обед свој уготовио“ [Синод]) и одступања као последице употребе различитих грчких предлога (нпр. 1 Кор 7,5: „... сем по договору за извесно време да се предате молитви“ [Емилијан Чарнић]) или „сем по договору привремено да бисте се предали посту и молитви“ [Синод], уп. овде такође Мк 9,29). Тумачи треба да се одреде за текст који ће да тумаче, тако да је освешћивање ових момената од великог значаја не само за академску, већ и пастирску праксу Цркве. Још један пример може показати како српски преводи, одређени за један предлогачак и без указивања на друга постојећа читања, могу да створе потешкоћу тумачу да адекватно разуме текст. Реч је Дап 18,17а. Српски преводи гласе: „тада сви Грци ухватише Состена“ [Емилијан Чарнић] или „онда сви Јелини ухватише Состена“ [Синод]. Међутим, најстарији и најпоузданији рукописи на овом месту читају једноставно „сви“ (πάντες). Ово читање такође има на својој страни критеријум *lectio brevior*. Већина каснијих рукописа – међу и њима и они који припадају византијском типу текста, дакле они на које се ослањају српски преводи – читају πάντες οἱ Ἕλληνες. Чини се да су овим додатком преписивачи хтели да појасне стих. Неки, мањи број њих, су пак у циљу да појасне стих додавали οἱ Ἰουδαῖοι. Све у свему, већина рукописа заступа прво продужено читање, дакле, да је Состен нападнут од стране коринтских Јелина, а не Јудеја. У том смислу овај стих разумева и већина савремених тумача. Међутим краће читање „сви“ се

¹¹ Види I. D. Karavidopoulos, “The Ecumenical Patriarchate’s 1904 New Testament Edition and Future Perspectives”, *Sacra Scripta* 1 (2012), 12-13.

чини изворнијим и оно се односи на Јудеје, а не на Јелине, чему у прилог говоре унутрашњи критеријуми: 1) у наведеном наративу Јудеји се помињу седам пута (18,12.14.15.16), Јелини ни један пут. Стога је логично и да се у ст. 17 „сви“ односи на Јудеје, а не на Јелине, 2) „сви“ у ст. 17 чине *inclusio* са ст. 12, дакле један заокружени наратив о покушају Јудејаца да апостола Павла изведу пред политичке власти који се завршава линчом сународника.¹² Сличних случајева у Новом завету има много. Тумач који је упућен само на превод библијског текста, требало би у најмању руку да буде свестан ограничења једног превода, да буде оспособљен да чита критички апарат и доноси сопствене судове у појединачним случајевима. Та врста оспособљености требало би да припада основним претпоставкама за бављење теологијом, пошто с једне стране подразумева озбиљан однос према Писму, док с друге стране омогућава осмишљено и утемељено тумачење библијских текстова. Све то суштински припада православном Предању и светоотачком црквеном етосу.

Српска црквена и теолошка јавност очекује у перспективи један нови превод Светог писма Новог завета. Традиција превођења са грчког изворника је постала аксиом. Питање је само са ког изворника. У том погледу српска библистика Новог завета требало би да прати дешавања у Грчкој и да тражи прикључак на будуће пројекте. Да би се прикључак уопште могао тражити неопходно је у српској теолошкој јавности отворити ову тему и размишљати о кадровским решењима. Кључни моменат је одабир и образовање доктораната који би се систематски упућивали у теоријске и практичне проблеме критике текста.¹³ Само на тај начин образовани кадрови би могли да се укључе у будућу критичку обраду византијског текста. Развој ситуације у Грчкој је непредвидив и није под нашом контролом, али образовање кадрова и спремност на „прикључак“ када за то дође време, несумњиво је у припадности домаћих институција. Један краткорочнији пројекат би могао у међувремену бити српски превод критичког издања византијског текста Еванђеља по Јовану.¹⁴ Издање би могло имати паралелни изворник и превод. Важан моменат у једном таквом издању био би *Увод* у коме би се могла покренути теоријска расправа везана за предлог текста који би био у употреби у православним Црквама. Таква теоријска расправа – за и против „вештачког текста“ – могла би бити поткрепљена практичним увидима у текст Еванђеља по Јовану, указивањем на разлике између нпр. текста Еванђеља у Нестле-Аланд 28 и у критичком издању византијског текста. Овде би се могао стећи предукус онога што би требало да уследи, наиме јасног позиционирања у погледу тога *шта значи критички обрађени данас један традиционални шексти освећен предањском ујошребом у Цркви*.

Надаље, треба свакако рачунати с тим да би будућа издања српских превода Новог завета за ванбогослужбену употребу, требало да имају неку врсту критичке опреме. То би могао бити један редукован критички апарат који нотира само

¹² Види детаљно на ову тему Ch. Karakolis, “Alle schlugen Sosthenes, Gallio aber kümmerte sich nicht darum (Apg 18,17)”, *ZNW* 99 (2008), 1cc.

¹³ Охрабрујуће је да се на српској теолошкој сцени осећа покрет у том правцу, нпр. одлука младог колеге Јована Станојевића да докторске студије посвети изучавању критике текста. Уп. његов прилог Ј. Станојевић, „The Greek New Testament – SBL Edition“, *Богословље* 2 (2012) 108-109.

¹⁴ *The Gospel according to John in the Byzantine Tradition*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2007.

важна одступања. Као узор би могла да послужи двојезична издања Нестле-Аланд где поред грчког текста са обимним критичким апаратом тече паралелно превод на савремени језик који поседује један сведен критички апарат. За разматрање је овде и принцип SBL издања које такође нуди један поједностављени, сведени критички апарат.

Закључак

Све до сада наведено представља велики изазов за српску библистику Новог завета. Кључно питање ће, по мени, бити питање предлошка текста са којег ће бити вршен превод. Православни истраживачи овде имају два важна задатка. Први је апсолутна упућеност у савремена догађања у центрима за текстуалну критику Новог завета широм света као и посвећеност у нове методологије критике текста. Без активног учешћа у савременим токовима на пољу критике текста незамислив је неки будући озбиљан рад. Други задатак је осмишљавање критичке обраде *нашеї* византијског текста. Пошто је тенденција у критици текста да се одустане од установљавања изворног текста и да се „текстови“ у својој плуралности третирају на начин који искључује привилеговану форму текста, православни истраживачи, у сарадњи са колегама са Запада, могу да понуде један текст сопственог црквеног искуства из прошлости и садашњости.

На пољу критике текста ће још једном бити упитан мудри писмознанац који из ризнице износи „старо и ново“ (Мт 13,52). Ништа друго се на овом пољу неће догађати од онога што се догађа са теологијом уопште. Теологија која претендује да буде у континуитету са апостолима и светим оцима позвана је да увек изнова креативно и критички чита своје Предање да би га учинила живим и културолошки препознатљивим у свету који се рапидно мења. Шта то значи за критику текста? Ако у Цркви освештаном, древном византијском тексту постоји очигледна и доказива грешка, шта ћемо чинити? Хоћемо ли оставити грешку и традирати је даље или ћемо је исправити? Ако пак исправимо грешку хоћемо ли изгубити црквеном древношћу освећени текст и континуитет са заједницама које су црпеле веру из тог текста? Где је граница између укидања и модификације, одбацивања и преосмишљавања? Ништа мање него оваква и слична суштинска теолошка питања биће постављена у оквиру припреме једног новог критичког издања византијског текста православне Цркве.